

**ЖУРНАЛ «НОВИМИ СТЕЖКАМИ» (1922-23 рр.) В РЕГІОНАЛЬНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ УКРАЇНИ (СПІВВІДНОШЕННЯ
ВІДОБРАЖЕННЯ ОСВІТНІХ І СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ)**

ІВАЩЕНКО В. М.

vera0211@ukr.net

старший науковий співробітник

Державна науково-педагогічна бібліотека України

імені В. О. Сухомлинського

м. Київ, Україна

Постановка проблеми в загальному вигляді. Педагогічна журналістика – це літопис суспільних подій, це думки живих людей про стан і перспективи розвитку освіти, школи, виховання, у процесі яких вони брали участь. Видання часописів різної галузевої, тематичної направленості продовжувалося і після поразки Української революції 1917–1921 рр. Зміна ідеологічних, політичних векторів розвитку української державності в нових геополітичних формах, що екстраполювали відображення нових способів і форм вирішення державних, освітніх, культурних проблем, отримала передбачувані рамки хронологічного періоду, індикатори суспільної, політичної та освітньої ідентифікації.

Педагогічні періодичні видання були найрозповсюдженим та дієвим інструментом виявлення, популяризації та обговорення нових ідей, проведення дискусій з питань реформування та трансформації роботи освітніх установ. Провідне значення періодичної преси для вивчення історичної, теоретичної та практичної складових реалізації освітньої політики та творчого доробку фахівців у галузі педагогічної науки обумовлено наступними чинниками. По-перше, вона виконує функції архіву значної частини фактичного матеріалу для дослідження особливостей розв'язання конкретних проблем у рамках перехідного історичного періоду. По-друге, вона виступає своєрідним

джерелознавчим ресурсом для проведення науково-педагогічних розвідок. По-третє, окреслюючи конкретні питання і варіанти їхнього рішення часописи вміщують матеріали, що стосуються суб'єктів, задіяних на усіх напрямках освітнього циклу: управлінські структури Всеукраїнського, обласного (губернського), районного (повітового) підпорядкування – оприлюднення необхідної інформації у періодичному виданні – прийняття відповідної резолюції в губернських, повітових структурах – реалізація цих рішень у школах, закладах позашкільної освіти.

Перебуваючи під «невсипним наглядом більшовицьких партійних органів» та одночасно дотримуючись та в певній мірі пропагуючи їхні ідеологічні настанови, періодичні видання того складного за всіма атрибутами часу, враховуючи та орієнтуючись на вирішення тих проблем, які знаходилися географічно в зоні діючих державних, освітніх та інших органів, як зараз ми охарактеризували б «регіонального значення» [4].

Фонди наукових освітянських книгозбірень містять досить представницький в територіальному охопленні сегмент періодичних видань такого характеру [3; 11]. Найбільш репрезентативними в означеному діапазоні є комплексні історико-педагогічні дослідження видань, що виокремлюють та позиціонують як регіональні (губернські, повітові – за тогочасним адміністративним устроєм), формування та розкриття, систематизація та впорядкування яких стане своєрідним маркером, індикатором оновлення та розширення наукових підходів до вивчення змістового наповнення фондів, що вміщують матеріали різнопланової громадської, галузевої, тематично-проблематичної направленості.

З позицій інформаційної «озброєності» сучасного дослідника, в арсеналі якого є і комп'ютерні технології, і електронні ресурси, погляд і вивчення реалій початку ХХ століття, коли основною зброєю ставало слово в його друкованому вигляді, може викликати не лише науковий скептицизм, але й необхідність вникнути, зрозуміти, осмислити місце і значення періодичних видань, які, незважаючи на обмаль матеріального забезпечення, активно впливали на

формування суспільної думки, на ознайомлення педагогічних працівників з новітніми напрацюваннями українських та зарубіжних фахівців. Перелік соціальних, освітніх функцій тогочасної педагогічної преси важко переоцінити. Адже вона не лише пропагувала освітні вектори ідеологічної та політичної надбудови, але й надавала сторінки для ознайомлення з методиками викладання окремих предметів, практичні поради з питань соціального виховання, ознайомлення з методикою проведення анкетування, відомості про підготовку учителя для трудової школи.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний історіографічний дискурс репрезентує різноаспектну палітру досліджень стану вивчення української періодичної преси в регіональному вимірі, з'ясування ролі педагогічної періодики у 1922–1923 роках стало темою дисертації О. Коляструк [5]. Періодичні видання Катеринослава і Катеринославської губернії (1816–1917 рр.) стали темою дослідження Н. Сидоренко [10]. Дослідження часописів Поділля періоду національно-визвольних змагань та радянського періоду висвітлено у працях В. Гандзюка [1], періодичні видання повітових міст Галичини 20–30 рр. ХХ століття розглянуто у дослідженні О. Дроздовської [2], особливості періодичної преси Запорізького краю висвітлено у праці Т. Хітрової [12]. Вищезгадані розвідки об'єднує спроба розглянути тематичну, жанрову різноплановість діяльності періодичних видань крізь призму регіональних особливостей соціальної, виховної та культурно-освітньої роботи.

Наша розвідка – спроба прослідкувати в тематичному й змістовому контексті аналіз освітніх явищ і педагогічних фактів, виявлення загальнонаціональних тенденцій розвитку педагогічної науки й освіти в регіональному вимірі.

Мета статті – вивчення соціокультурного та освітнього контексту тематичного спектра статей педагогічного часопису «Новими стежками», що відображають в регіональній локації проблеми, вирішення яких дасть можливість доповнити загальну картину розвитку педагогічної науки і практики творчими пошуками.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний журнал «Новими стежками», що видавався як додаток до «Бюлетеня Губосвіти» (жовтень, листопад – грудень 1922 року) був практично орієнтованим. З 1923 року часопис «Новими стежками» став самостійним педагогічним виданням [7; 8].

Джерелом наукових розвідок є тематична складова і конкретний зміст видань, що, не дивлячись на властиві для того періоду хронологічно нетривалі або несвоєчасні строки виходу періодики, стали певним політичним інструментом та маніфестом, що декларував та позиціонував зусилля та ціннісні орієнтири, оголошені у передовій статті редакційної колегії. Окреслюючи головні завдання учительства для «корисного виховання дітей пролетарських мас» [7], підкреслено значення професійної підготовки, яку досягти можна шляхом самоосвіти, ознайомленням з педагогічною літературою, побудованою на дослідженні «психології пролетарських дітей». Підводячи певний підсумок стисло, емоційного зарядженого змісту, сформульовано педагогічну максиму: «Ми прагнемо йти новими стежками вперед. До світлого кращого будучого!» [7]. Логічним продовженням політичної агітаційної літератури такого характеру стала стаття головного редактора журналу Михайла Биковця «Великі роковини», в якій подано виклад подій 1917 року в ідеологічно витриманому стилі, характерному для передових статей такого характеру [7].

У статті Варвари Чередниченко «Одна з проблем» розглянуто питання необхідності методичного забезпечення навчання дітей, які, за висловом авторки, «живуть в умовах надзвичайно несприятливих елементарним вимогам соціального виховання» [7]. Першочерговим завданням в контексті завдань соціального виховання В. Чередниченко вважає проведення психологічних експериментів, спостережень, проведення анкетування для виявлення ступеня інтелектуального розвитку дітей, що тільки розпочали навчання в школі. Наведено анкету, доповнену і перероблену авторкою саме для цієї категорії дітей. Представлено низку критеріїв, відповідно до яких потрібно проводити анкетування дітей та дотримання відповідних педагогічних умов проведення

опитування [7]. Змістовно й тематично близькою є стаття цієї ж авторки «Ідеали підлітків Полтавщини у 1913–1917 роках». В передмові до соціологічного експерименту викладено причини, що спонукали автора статті звернутися до опитування майбутніх працівників соціальних установ, які проходили навчання на однойменних курсах. Покроковий аналіз анкет респондентів (усього 63 слухача) зроблено за літературними вподобаннями читачів (улюблені письменники, улюблені герої, відношення до автора, оформлення книги тощо) [8]. Зусилля авторки, крім побіжного статистичного аналізу респондентів за віковими, гендерними та соціальними характеристиками, зосереджено на відповідях слухачів щодо дитячого досвіду спілкування з книгою [там само].

Значна увага приділена темі трудової школи. Нові положення трудової школи в організаційних аспектах, зокрема, у поділі навчального року на «триместри», закінчення кожного з яких повинне бути демонстраційно оформлено виставками дитячих праць. Виявлення перспективних, в означеному напрямі, методів ручної праці стало темою статті Михайла Биковця «Ручна праця з дітьми і триместрові виставки в дитячих установах». У кінці статті вміщено бібліографічний список з означеної проблеми [7].

Матеріали статті В. Верховинця «Рухавки. (Про рухливі гри з співами)» охоплюють відомості про професійну перепідготовку вихователів дошкільних закладів з елементами методичної, заснованої на застосуванні етнографічних композицій [7].

У дискусійному порядку вміщено статтю Дм. Соловея «Кооперація і школа». Автор аргументує свою позицію розуміння кооперації як головного фактору соціального виховання. Результативність виконання завдань, які стоять перед трудовою школою, залежить від рівня організації дитячих кооперативів в учбових установах, від ряду причин, які зроблять це співробітництво запорукою розвитку «кооперативної свідомості» через викладання кооперації в школі, ознайомлення учителів з досвідом поширення кооперативних ідей серед школярів та практику створення дитячих кооперативних об'єднань [7].

Михайло Токаревський, кооперативний та громадський діяч Полтавщини, в статті «Кооперація як метод громадського виховання» розглянув ефективність кооперативної праці (на прикладі Полтавського кооперативного технікуму, де була організована кооперативна організація «Нова Громада»). Так, основними напрямками її діяльності стали: збирання урожаю, організація роботи столової, допомога у наповненні фонду бібліотеки. На переконання автора, ціннісний спектр кооперативної складової в навчально-виховному процесі несе на ближню та віддалену перспективу такі виховні норми як уміння вносити посильний внесок у добробут колективу, будівництво нового соціального устрою й нової соціалістичної культури [8].

Для зворотного зв'язку та отримання відповідей і уточнень, що стосуються актуальних питань, викладених на сторінках журналу, рубрика «Листування редакції» досить продуктивно роз'яснює детальну інформацію про форми і методи дитячої кооперації та надає перелік організаційних документів для започаткування кооперативної справи [7].

За ідеологічним переконанням тогочасних партійних органів школа як дієвий провідник нових ідей повинна очолити антирелігійну роботу, яку потрібно було систематично проводити в різних формах класної та позакласної роботи, а також відобразити у змісті шкільних програм та навчальних підручників. Крім того, школа повинна була стати центром згуртування всього населення навколо питань боротьби проти релігії та пропагування нових радянських свят. Для популяризації вказаних ідей і поширення інформації про нові державні свята педагогічні видання постійно вміщували на своїх сторінках агітаційні, роз'яснювальні та методичні матеріали для матеріалістичного пояснення явищ природи та суспільного життя. У 20-х рр. ХХ ст. нівелюється роль релігії як регулятора етичних, поведінкових норм у суспільстві. У статті «Школа і... різдво» Х. Невіра зазначає, що «релігія тягне за собою довгу низку традицій, що іноді навіть втратили свій релігійний зміст і характер, виконуються просто по звичці, спадковості» [8]. Автор констатує, що недостатньо виголошувати гасла на кшталт «Релігію геть із школи», ворожими

потрібно признати і традиції святкування Різдва, Водохреща і тісно пов'язаних з ними колядування, щедрювання та ін. Продовження актуальної теми і варіанти заміщення релігійного наповнення на нове розглянуто в переліку червоних колядок й щедрівок, що склали члени спілки селянських письменників «Плуг». Нове редагування не змінювало мелодику і ритм календарно-обрядових пісень, а направлене на зміст, тематично пов'язаний з радянськими символами [8].

«Ідемо новими стежками, зате готуємо нові шляхи нашим заступникам – зараз ще дітям і юнакам» [8]. Таку мету поставила собі радянська влада в справі освіти й виховання та створення нового типу людей комуністичної громади з психологією колективізму, з потрібною громадською кваліфікацією, з матеріалістичним світоглядом, з його яким розумінням законів розвитку природи й громади.

В контексті вищесказаного дитячі свята розглянуто як важливий засіб виховання дітей та їх моральних якостей, розвитку естетичних смаків та вміння взаємодіяти з іншими дітьми і вихователями. Організаційні, методичні питання підготовки свят проаналізовано в статті Михайла Биковця «Дитячі свята, їхнє виховуюче значіння й організація». Автор вважає, що основним правилом їхнього проведення є обов'язкове антирелігійне забарвлення: «Не може бути свят революційних, літературних, сезонних. Є свята єдині – дитячі, кожне з певною кінцевою метою, певним змістом, педагогічною дотриманістю теми». [8]. В той же час приводів для дитячих свят, на думку автора, може бути безліч. Наприклад, свято «Зустріч весни» – весняне: прикрашання кімнати квітами (фіалками, проліском, квітами дерев), виконання веснянок і пісень, присвячених весні [8]. Досить детально наведено вимоги до програм святкування в школі, головними з яких є відповідність змісту свят віку дітей, оздоблення кімнати для проведення свята. Одним із головних чинників, на які потрібно звернути увагу, є охоплення всіх дітей, навіть тих, які не відвідують установи соціального виховання (школи, клуби, дитячі будинки, дитячі садки, дитячі прийомники, колонії) [8].

У рубриці «Творчість дітей» зібрано віршовані та прозові твори дітей, що представлені у рукописних «виданнях» дитбудинків, дошкільних закладів, гуртків педагогічної школи ім. Б. Грінченка, дитячого «приймника». Через дитяче сприйняття змін, що викликані політичними, соціальними трансформаціями в суспільному житті країни показано поступове проникнення в дитячу свідомість «правильного» ідеологічного змісту подій 1917 року та громадянської війни [8]. Огляд рукописних дитячих журналів став темою статті Михайла Марусика (криптонім – Михайла Биковця) «Дитячі журнали». Незвичним, творчим вирішенням питання «публікації» цих журналів став їхній рукописний спосіб видання – від кольорового оформлення до змістового наповнення [8].

У синхронній, орієнтованій на оновлену ідеологічну концепцію, котра відрізняється від «буржуазної школи», викладено міркування щодо значення драматичних ігор для всебічного розвитку дітей. У статті «Драматизація, як метод виховання дітей» комплексно досліджено історичні витoki драматичної творчості та зосереджено увагу на значенні таких ігор для психічного розвитку дітей. У новому суспільстві підхід до проведення та організації драматичних ігор повинен носити характер загальної рівності і доступності для всіх вихованців. Адже шкільний театр старої буржуазної школи орієнтувався на окремих, особливо обдарованих дітей, які виконували головні ролі в постановках шкільного театру, звужуючи участь інших дітей до пасивної ролі глядачів [8].

Публікація професора О. Булдовського «Життя солодкої води, як матеріал до курсу природи в труд. школі» стосується викладання природознавства, зміст якого повинен відображати наступні центри: у молодших класах застосовують метод суспільств, даючи загальне ознайомлення з життям води, у старших класах – уведення систематичного курсу за класами фауни. Автор пропонує розроблення нового методичного забезпечення проведення тематичних екскурсій, детальне розроблення певної теми, поповнення нових знань з біологічних дисциплін, впровадження ідеї

побудови змісту викладання природознавства на основі проведення системи спостережень з урахуванням вікових особливостей [8]. Так, на думку ученого-природознавця, найбільш корисним для дітей є «ознайомлення дітей з відповідним явищем природи, з характерними ознаками, самостійні пошуки цього явища в природі» [8].

Огляд основних тенденцій реформування математичної освіти у Франції, Америці, Німеччині, що зроблено в статті Віктора Воропая «Як викладати математику в трудовій школі», виявив основні напрями підготовки вчителів в Україні, визначив ключові цілі викладання математики в трудовій школі. Проаналізувавши й узагальнивши рух змін у її змісті, організації і методах підготовки учителів природничих наук, автор розглядає необхідність розв'язування задач на основі вивчення соціальних фактів, демографічних, фінансових відомостей. Соціальна практика дає великий емпіричний матеріал для побудови діаграм, таблиць, графіків [7]. Проведення практичних робіт у фізичних та хімічних лабораторіях, використання етнографічних, краєзнавчих елементів у викладанні геометрії може мати великий науковий потенціал [7].

У рамках статті Фридмана «До питання про навчання по акордовій системі» викладено авторські думки щодо навчання в трудовій школі засобами розподілу матеріалу й викладання предметів за акордовою системою. Основна думка – всі дисципліни повинні доповнювати одна одну, щоб можна було отримати «повний акорд». На прикладі двох фрагментів «Добуваюча промисловість і хліборобство», «Обробляюча промисловість» приведено зразок програми для 5–7-х класів трудової школи. Як результат, можемо визнати очевидний факт: назва акорду і перелік дисциплін, кожна з яких привносить у її вивчення свій предметний і смисловий контекст [8].

В заключній рубриці «Стан нашого журналу» викладено основні питання, пов'язані з вирішенням фінансових проблем (в основному за рахунок квиткових книжок на паї), ставлення основних категорій читачів до участі в його виданні, огляд рецензій на появу педагогічного часопису «Новими стежками». Популярність журналу, на думку співробітників редакції, зумовлена двома

головними факторами: значним організаційним супроводом підготовчого етапу видання журналу «Новими стежками» зусиллями працівників Бюро, поширенням інформації про журнал на конференціях, з'їздах робітників освіти, розробленням горизонтальної і вертикальної структури друку отриманих матеріалів та збуту друкованої продукції з орієнтацією на українську та російську читацьку аудиторію.

Висновки з проведеного дослідження. На основі «занурення» в проблеми соціального, освітнього та просвітницького характеру, що знайшли своє відображення в значній кількості публікацій на сторінках педагогічного часопису «Новими стежками», можемо зробити наступні узагальнення. По-перше, в основі системи освіти України 1922 р. покладено соціальне виховання: робота з безпритульними дітьми, їхній захист і опіка. Адже безпритульні діти, напівсироти потребували соціального захисту держави. Основою такого забезпечення ставали дитячі установи інтернатного характеру. Підґрунтям навчально-виховного процесу в означених установах визначено: пропагування ідей революції, проведення громадсько-політичних свят з урахуванням вікових особливостей дітей, антирелігійне забарвлення виховних заходів для прищеплення учням матеріалістичного світогляду, викладання дисциплін природознавчого циклу. Теоретичним (в деякій мірі) та практичним засобом антирелігійного та просвітницького характеру слід назвати анкетування, результати якого необхідно враховувати при підготовці програм курсів перепідготовки робітників для установ соціального виховання.

Одним з якісних індикаторів трансформації шкільної освіти може слугувати постійно згадувана в публікаціях ідея створення дитячих кооперативних спілок, що, за спільної взаємодії адміністрації та вихованців дитячих будинків, змогло б кардинально допомогти вирішити проблему харчування дітей, ремонту будівель.

Другим індикатором може стати активізація творчої діяльності дітей засобами створення рукописних дитячих журналів, що спрямовували

пізнавальну, вольову, образну діяльність дітей у рамки скоординованої та найбільш придатної для самоствердження дітей освітньої технології.

Всі ці дані підтверджують пріоритетне значення публікацій з проблеми соціального виховання серед широкого тематичного спектру публікацій – від методично-організаційних матеріалів до низки практичних виховних заходів.

Використана література

1. Гандзюк В. О. Часописи Поділля періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) у відстоюванні ідей державності : автореф. дис... канд. наук із соціал. комунікацій, спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Гандзюк Віталій Олександрович ; Інститут історії НАН України. – Київ : Б. в., 2008. – 20 с.
2. Дроздовська О. Р. Українська преса повітових міст Галичини 20 – 30 рр. ХХ ст. : особливості становлення та розвитку, система текстових публікацій : дис...канд. філол. наук. 10.01.08 «Журналістика» / Дроздовська Олеся Романівна ; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Науково-дослідний центр періодики. – Київ, 2002. – 228 с.
3. Журнали психолого-педагогічної тематики ХІХ – початку ХХ ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : іст.-бібліогр. дослідження / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Іващенко В. М., Бондарчук О. Б., Домбровська Л. В., Палійчук Р. І., Гулак В. М. ; наук. ред. Рогова П. І. ; бібліогр. ред. Наконечна З. І. ; літ. ред. Домбровська Л. В. ; наук. консультант Сніцарчук Л. В. ; рецензенти: Зайченко І. В., Добко Т. В. ; відп. за вип. Мацібора Н. Г.]. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 125 с.
4. Історичне джерелознавство : підруч. / Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф., Корольов Б. І., та ін. – Київ : Либідь, 2002. – 488 с.
5. Коляструк О. А. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України»

/ Коляструк Ольга Анатоліївна ; НАН України; Інститут історії України. – Київ, 2003.

6. Лобода С. Педагогічна преса 1920–1930 рр. як засіб формування суспільно-політичної свідомості / Світлана Лобода // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – № 43. – С. 217–226.
7. Новими стежками. – Педагогічний журнал. – 1922. – Жовтень (Ч.1). – 72 с.
8. Новими стежками. – Педагогічний журнал. – 1922. – Листопад (Ч.2–3). – 85 с.
9. Рудий Г. Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.) : автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Рудий Григорій Якович ; НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2004.
10. Періодичні видання Катеринослава і Катеринославської губернії (1816–1917 рр.) : Список / Укл. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. – Львів–Київ, 1995. – 154 с.
11. Українська журналістика в іменах / За ред. М. Романюка; Передмова В. Качкана. – Львів : НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, Наук.-дослід. центр періодики, 1994–1997. – Вип. 1–4.
12. Хітрова Т. Типологічні особливості періодичної преси Запорізького краю (1904 – 1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.01.08 «Журналістика» / Хітрова Тетяна Володимирівна ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.